

GAJDÓ TAMÁS

KLASSZIKUS VÍGSZÍNHÁZ

Shakespeare birtokon belül

„A Vígszínház 122 éves történetében ez az első alkalom, hogy műsorra kerül Shakespeare leghíresebb műve” – így hirdeti a színház honlapja William Shakespeare *Hamlet* című tragédiájának előadását.

A megállapítás csak részben igaz, hiszen színháztörténet-írásunk csak a magyar nyelvű bemutatókat tanulmányozta, amikor a színház műsorát méltatta. A színház alapítói azonban hangsúlyozták, hogy az idegen nyelvű vendéjátékok legalább annyira fontosak, mint a társulat premierjei. A részvényeseket levélben figyelmeztették, hogy ezekre a bemutatókra is elővételi joguk van, s ez a gesztus azt bizonyítja, hogy a külföldi vendéjátékok a Vígszínház műsorának lényeges részét alkották. Különösen az első években volt meghatározó a Vígszínház játékkrendjén a külföldi társulatok jelenléte. A színház vezetősége 1901-től Otto Brahm, 1904-től Max Reinhardt együttesének meghívásával tudatosan mutatta be közönségének a kortárs európai színházművészet legizgalmasabb törekvéseit. Staud Géza „Max Reinhardt Magyarországon” című összefoglalójában felhívta a figyelmet arra, hogy 1909-ben „különösen nagy sikert aratott Moissi *Hamletje*. Az előadás iránti érdeklődést tovább növelte az a körülmény, hogy a bemutatót a müncheni Künstlertheater számára készítették, ahová Reinhardt – társulatának budapesti tartózkodása után – hosszabb vendégszereplésre indult. Így aztán az új *Hamlet* premierjére a pesti Vígszínházban került sor.”¹ Természetesen nem mindenkinek tetszett a Vígszínháznak ez a törekvése. Rákosi Jenő *Budapesti Hírlapja* egyenesen károsnak ítélte a németek jelenlétét: „A berliniek nem hoztak semmiféle új művészetet, sem együttesükben, sem egyes színészeikben nem haladták meg a legátlagosabb színvonalat, semmi új dologra bennünket nem taníthatnak meg, sőt ellenkezőleg, nyomorult műsorukat nyomorultul játszották végig.”² Ezzel szemben a *Pesti Hírlap* lelkesen számolt be a nem mindennapi színházi estéről, William Shakespeare *Hamletjének* bemutatójáról: „A közönség elég szépen megtöltötte a Vígszínházát, s az előadással meg volt elégedve. Főként Hamlet személyesítője, Moissi Sándor, olyan zajos ovációk tárgya volt, hogy egy felvonás után vastapsot is kapott. Reinhardt Shakespeare-előadásai mindig érdekesek, mert egy tanult, művelt és lelkiismeretes színigazgatónak és fegyelmezett szintársulatnak becsületos munkájában gyönyörködhetünk. Feltűnő mindegyik Hamlet előadásában is a kiállítás, amellyel Reinhardt

az összes színházak sablonos Shakespeare-előadásaitól eltérő újat akar produkálni. Nem díszes kiállításra törekszik, hanem stílszerűre. Még pedig abban az értelemben, hogy a Shakespeare korabeli primitív színpadi dekorációkat utánozza. Mindenesetre originális gondolat, mely e mellett olcsó is.”³

Talán ennek a bemutatónak is köze volt ahhoz, hogy fél évvel később a Vígszínház társulata megpróbálkozott Shakespeare *A makrancos hölgy* című művének interpretációjával. Az előadást nem nagyon említik meg a Lipót körüli színház történetét bemutató munkák, de – ahogyan a napilapokban olvasni lehetett – nagy várakozás előzte meg a vállalkozást, s a premierközönség zsúfolásig megtöltötte a nézőteret: „A csintalan komédiák és hipermodern drámák színpadán ma este először Shakespeare-t játszottak. Igaz, hogy csak *A makrancos hölgyet*, igaz, hogy csak kísérletképpen. De azért mégis csak Shakespeare az a Vígszínházban. Szóval érdekes művészi esemény, amelynek társaságos jelentőséget ad a színház bemutatóinak fényes és előkelő közönsége” – írta Sebestyén Károly, a *Budapesti Hírlap* kritikusa.⁴ A két főszereplőt, Hegedűs Gyulát és Varsányi Irént dicsérték a bírálók, azt azonban a *Népszava* újságírója kifogásolta, hogy a darabot a modernség jegyében megkurtították: „A két színben lefolyó előjátékot a fordító rövid prologia helyettesíti. Hegedűs valóságos primadonnaszerepet kapott és csinált Petrucchióból. A makrancos asszony leigázása, megszelídítése – az övénel nagyobb szilajsággal, durvasággal, veszekedéssel: ez történik itt csak, a párhuzamos cselekvényből, a szelíd lánytestvér szerelméből s az epizódokból csak annyi, amennyi keretül szükséges. Hosszú jelenetek maradnak el, a negyedik fölvonás olyan végződést kap, amit Shakespeare nem írt: az éhséggel, álmatlansággal, veszéllyel, durvasággal meggyötört egynapos asszony ültőhelyében elalszik, a szerelmes férj párnával támasztja meg fáradt fejét, és lantot pengetve aldatódalt énekel.”⁵ Érdekes, hogy Bárdos Artúr az alkotókat nem rója meg a *Nyugatban* a húzásokért, ő leginkább a dekoráció arányait kifogásolja: a padovai utcarészlet két kora reneszánsz házának „barokk aránybeli hamisságait”, melyek „lehetővé teszik, hogy az ilyen palazzo első emeletéről teljes kedélyességgel le lehessen emelni bármelyik büszke padovai lovag süvegét”.

1 „A színészek színházában hiszek”. *Max Reinhardt színháza* (Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1994), 68.

2 *Budapesti Hírlap*, 1909. június 6.

3 *Pesti Hírlap*, 1909. június 1.

4 *Budapesti Hírlap*, 1910. január 16.

5 *Népszava*, 1910. január 16.

Írásának végén azonban dicsér is: „Egy pillanatra mégis levegővel, étellel, művészettel telt meg a történelmi hűségű színpad. A lakoma darabot végző képében. Ezt emberek hozták, emberi gesztusok mártódtak meg a levegőben és hajszínek élénkségéből, és szemek ragyogásából szűrődött össze egy kis színes és kecses cinquecento. Ezt emberek hozták.”⁶

Shakespeare műve mindössze tizenhat alkalommal került színre, vagyis megbukott. Az intézmény első korszakában nem is játszottak többet versben írt, kosztümös, klasszikus színjátékokat. Sokat elmond a Vígszínház vezetőségének álláspontjáról Roboz Imrének 1940. augusztus 21-én Harsányi Zsolthoz intézett levele: „Heltai Jenő volt tegnap nálam. Elhozta Molière *A nők iskolája* fordításából elkészült 3 felvonást (az 5-ből). Dani elolvasta, azt mondja, nagyon szép a fordítás, csak az elvi kérdés a fontos. És hogy ki tudná játszani nálunk. Heltai Somlayra gondolt. De meg tudja tanulni? A fordítást eredetileg a Nemzeti Színház rendelte nála, azt hiszi, hogy Németh Antal kiengedi. Én is azt hiszem.”⁷

Az írás két szempontból is fontos. Jób Dániel, a Vígszínház rendezője, igazgatója elvi akadályát látta annak, hogy az egészen másféle stílushoz szokott színészek Molière-t tolmácsoljanak. S tegyük hozzá, talán a közönség sem üdvözölte volna ezt a próbálkozást. Roboz még azt is kétségbe vonta, hogy Somlay Artúr, aki 1925-ben a Renaissance Színházban Hamlet szerepében is bemutatkozott, meg tudna birkózni a szöveggel. Meglepő, hogy azt viszont elképzelhetőnek tartotta, hogy a Nemzeti Színház lemond a megrendelt szövegről, csak azért, mert a hatályban lévő törvények miatt nem dolgoztathat zsidó fordítóval. Roboz felvetése azért is érdekes, mert íratlan szabálynak számított, hogy a Vígszínház tiszteletben tartja a Nemzeti klasszikus műsorát, s nem próbál meg e tekintetben versenyre kelni az állami színházzal.

A Vígszínháznak ugyanis egészen más volt a hivatása. Márai Sándor szemléletesen fogalmazta meg, mi tette egyedülállóvá a fővárosi színházi életben a millenniumkor alapított intézményt: „A Vígszínház tanította meg negyven év előtt »társalogni« Pestet, ahol hiányzott a polgári szalon. A Vígszínházban látott a serdülő nagyváros tollasodó polgára először szépen berendezett szobákat, hallott nagyvilági hangon előadott könnyű problémákról, a Vígszínház tanított egy friss polgári társadalmat meghajolni, elegánsnak lenni, könnyedén és tetszetősen beszélni, takarosan és divatosan öltözködni, [...] urbánus simítást adott a pesti társadalomnak, mulattatott és könnyeztetett, de mindig diszkréten, kulturáltan, lelkesen, kitűnő összetanultságban.”⁸ Ez a szellemiség azonban megakadályozta, hogy igazi színházi műhely alakulhasson ki, mert az igazgatók, rendezők és dramaturgok úgy vélték, hogy a közönség miatt ragaszkodni kell a tradíciókhoz. A színház saját hagyományainak fogságába esett, s ehhez Jób Dániel az 1945-ös fordulat után is ragaszkodott. Igaz, hogy 1945. május 30-án Makszim Gorkij *Éjjeli menedékhely* című művével tették le a névjegyüket, a folytatás elmaradt. A színház sorsát az államosítás végképp megpecsételte – 1949-ben feloszlatták a társulatot, a régi Vígszínházzal évekig egy sort sem írtak le. Kivéve, amikor bejelentették, hogy a Honvéd Színház számára újjáépítik. A homlokzatra 1951-ben végül „A Magyar Nép-

Alexander Moissi Hamlet szerepében. Max Reinhardt rendezését 1909. június 17-én a müncheni Künstlertheaterben mutatták be.

Ruttkai Éva (Viola) és Pécsi Ildikó (Olivia) Kapás Dezső Vízkereszt-rendezésében (1968)

6 BÁRDOS Artúr, „A makrancos hölgy és a Vígszínház”, *Nyugat* 3 (1910): 3:207, 208.

7 Roboz Imre levele Harsányi Zsoltnak [Budapest, 1940. augusztus 2.], Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kéziratár.

8 MÁRAI Sándor, „Műsoron kívül”, *Újság*, 1936. május 14.

Hegedűs Gyula Petrucchio szerepében
A makrancos hölgyben (1911)

hadsereg Színháza” felirat került, s hiába emlegették az emberek továbbra is Vígszínházként, régi elnevezését csak 1960-ban kapta vissza. A műsorpolitika észrevehetően az 1950-es évek közepétől változott. Magyar Bálint volt az első igazgató, aki az új politikai és társadalmi környezetben megkísérelt visszacsempészni valamit a háború előtti szellemiségből – igazi megújulásra csak a Várkonyi Zoltán nevéhez fűződő korszakban kerülhetett sor. Várkonyi törekvéséről éles és árnyalt képet festett Koltai Tamás: „a megújított vígszínházi profilt, amely a hetvenes évekre alakult ki, sokáig nem vettük észre. Nem vettük észre, hogy Várkonyi »polgári« színháza a régi Vígszínházból nem a drámafelső-rész-gyártó kisiparosokat, hanem Molnár Ferencet őrzi; nem Noël Cowardot tekinti jogfolytonosnak (bár játssza még), hanem Csehovot (öt egyre többször játssza); Brucknert pedig lassanként fölcseréli Dürrenmatt-ra. És alig-alig vettük észre, hogy a stílus is kezd átalakulni, megőrizve eleganciáját, artisztikumát, könnyedségét, hogy beengedje, amit a képlékenyebb színházi nyelv eszközei, a játékos formák másutt már megvalósítottak.”⁹

Az új Vígszínház első Shakespeare-bemutatóját is Várkonyi Zoltán rendezte: 1963. január 17-én Ruttkai Évával és Latinovits Zoltánnal a címszerepekben került színre a *Rómeó és Júlia*. Ezt követően az angol szerzőnek még tizenkilenc darabját mutatták be. Általában a vígjátékait tűzték műsorra, de eljátszották a *Macbeth*, a *II. Richárd*, a *III. Richárd*, a *Lear király* és az *Othello* című drámáját is. Érdekes, hogy akárcsak 1910-ben, elsősorban a kimagasló színészi alakítások miatt maradtak emlékeztetések ezek a produkciók.

Horvai István és Marton László igazgatása idején a Vígszínház hű maradt az új tradíciókhoz. Érdekes, hogy amikor 1987-ben előadták Zerkovitz Béla *Csókos asszony* című operettjét, s ezzel új színjátéktípus került színre, Tarján Tamás úgy vélte, hogy a színház mintha csak Várkonyi Zoltán szü-

letésének hetvenötödik évfordulóját ünnepelné a premierrel. Megjegyezte, hogy súlyosabb színdarabbal talán örömtelibb lett volna az ünneplés, egyúttal azonban arra figyelmeztetett, hogy „épp Várkonyitól, az ő ezerirányú nyitottságától volt idegen az a művészgőg, amely számúzná a *Csókos asszonyt* a Víg idei színpadáról.”¹⁰

Amikor az ezredfordulón Marton László igazgatót a színház munkájáról és törekvéseiről kérdezték, így válaszolt: „A Vígszínház modellje a klasszikus népszínházi modell [...]. Mi azt vállaljuk, hogy klasszikusokat – nálunk négy Shakespeare-előadás fut folyamatosan –, modern klasszikusokat – Ibsen, Csehov, Camus, Brecht – és minőségi szórakoztató előadásokat – ilyen a *Padlás* – egyszerre szerepeltetünk a repertoáron, és úgy tűnik, ez a módszer bevált. Az az érzésünk, hogy az értékes irodalmi színház ismét felértékelődött, fontos lett az emberek számára.”¹¹

Eszenyi Enikő 2009-ben lett a Szent István körüli intézmény vezetője. Pályázatában is leírta, az újságíróknak is elmondta, hogy miért vállalkozott az igazgatásra: „sok tehetséges ember koordinátora szeretnék lenni. Nyitott színházra törekszem, minden jó ötlet érdekel. A Vígszínház ma a legtöbb nézőt befogadó prózai színház Magyarországon. Óriási erőfeszítést jelent estéről estére több mint ezer nézőt becsalogatni a nézőtérre. De én rendületlenül hiszek a nagyszínház erejében [...]. Nem kevesebbre vállalkozom, mint hogy megőrzöm a több mint százéves vígszínházi hagyományt, mindazonáltal a folyamatosság és a megújulás egyensúlyát keresem.”¹²

Marton és Eszenyi szavaiból kiderül, hogy a Vígszínház a gyorsan változó színházi világban nem támaszkodhatott pusztán a múltra. Arra a tradícióra, melyet Bárdy György 2003-ban így jellemezett: „Hitem szerint él még a Vígszínházi stílus, amelyet világosság, könnyedség, természetesség, elegancia jellemezett. [...] Az elődök öröksége a mostani előadásainkban is fellelhető. Hacsak egy ifjú titán nem akarja megváltani a világot azzal, hogy fejfelé lógva szavaltatja velünk Shakespeare-t.”¹³

A közelmúltból lehetne idézni olyan kifakadást is, mely szerint a vígszínházi szellem immár a múlté. Természetesen ezt nem lehet határozottan kijelenteni, hiszen a vígszínházi tradíciókhoz nem csupán az ideális pesti szalon képzetét lehet hozzákapcsolni. Ma már a művelt vígszínházi közönség sem ismeri a színház hőskorának törekvéseit. Feledésbe merült, hogy a huszadik század elején az új intézmény hogyan tört utat az erős, modern, polgári magyar drámairodalomnak. S hogyan népszerűsítette – elsősorban külföldi művészek vendégjátékai révén – az európai színházi áramlatokat. A Vígszínház folyamatosságához ez a tendencia éppen úgy hozzátartozik, mint a természetes játékmód, a kiváló színészegyüttes, a fergetes tempójú előadás. Eszenyi Enikő eszményi színháza, melyben „megkerülhetetlen társadalmi valóságunk kritikái és elemző szemlélete, és amely meghatározó szerepet játszik a társadalomban”¹⁴ – rokon ezzel a nemes törekvéssel.

10 TARJÁN Tamás, „A jó öreg omnicek. A Csókos asszony a Vígszínházban”, *Népszabadság*, 1987. május 27.

11 KERÉKGYÁRTÓ György, „A klasszikus népszínházi modell. Egy ilyen teátrumban minden generációnak meg kell találnia a kedvére való előadást”, *Népszava*, 2002. május 30.

12 BORZÁK Tibor, „Ide a nagy fehér bálnát!”, *Szabad Föld*, 2009. január 23.

13 BOGÁCSI Erzsébet, „»Már azt hittem, nem kellek« A nyolcvanéves Bárdy György forgatásra készül”, *Népszabadság*, 2001. május 21.

14 „Eszenyi Enikő nem titkolódik. A Vígszínház direktora folytatni szeretné a sikeres tevékenységét”, *Népszava*, 2013. szeptember 5.

9 KOLTAI Tamás, „Párhuzamos életrajzok”, *Népszabadság*, 1982. május 15.